

**DOĞUNUN VE BATININ
YERELLİĞİ
Bireylik Bilgisine Dair**

Editor: Sibel A. Arkonaç

Sosyal İnş:
Batının Psikolojide Kendi Kendine
Konuşmasından Karşılıklı Küresel Konuşmaya

KENNETH J. GERGEN

Bu bölümde yapmayı umduğum şey, önce psikolojideki bilim geleneğinin temelini donatan çeşitli ana varsayımları eleştirel bir odağa taşımaktır. Tartışacağım üzere, bu varsayımları ve bu varsayımlarla ilişkili pratikleri kabul etmek, Batılı bir kültürel geleneği en başta sahiplenmektir. Bu sahiplenmenin sonucu ise, hem Batı kültüründe hem de bütün dünyada, önemli konularla karşılaşan psikolojinin potansiyellerindeki radikal bir indirgemedir. Bunu takiben, sosyal inşacı bilgi görüşünün ortaya çıkan hatlarını takdim edeceğim. Buradaki iddiam, inşacı fikirlerin, psikolojik araştırma ve pratikler bağlamında psikolojinin potansiyellerini dramatik bir şekilde genişlettiği olacaktır. İnşacı açılımlar bizi, bütün kültürel gelenekleri eşit ölçüde anlamaya ve pratiğe katkıda bulunabilecekleri bir mekân açmaya davet etmektedir. İnşacı bir çerçeve içinde “alanı donduran” bütün kendi kendine konuşma teşebbüslerini tamamen terk ederiz ve açık paylaşma ve yaratıcı büyümenin sürekli olduğu küresel karşılıklı konuşmayı ararız. Küresel karşılıklı konuşma tartışmasında, olgunlaşan entelektüel araştırmalarla, araştırma yöntemlerindeki ihtilalle ve pratiklerin yeni biçimlerindeki gelişmelerle özellikle ilgileneceğim.

Batılı/Modernist Bir Psikolojinin Varsayımları

Dünyanın büyük bir kısmında geliştiği ve yayıldığı şekliyle psikoloji bilimi esas olarak, genellikle “Batılı modernizm” denilen, doğal bir gelişmedir. Bugün modernist kültürü ve kurumlarını inceleyen devasa bir literatür vardır (Berman,1982; Frisbee, 1985; Harvey, 1989) ve bu sınırlı mekânda bu literatürün ancak belli merkezi temalarını yansıtabilirim. Özellikle, modernist dünya görüşünün Batılı psikoloji biliminin genel pratiklerinde esas olan üç kısmına değineceğim: bireysel bilgi, nesnel dünya ve hakikatin taşıyıcısı olarak dil.

Bireysel Bilginin Merkeziliği

Batı kültür tarihinde modernizmin izi genellikle, sosyal kontrolün hâkim kurumlarının Hristiyan kilisesi ile monarşik devletler olduğu “karanlık çağların”, dünyevi ve demokratik kurumlara yavaş yavaş yol vererek çekildiği dönemlere kadar sürülebilir. Aydınlanma da denilen bu kayış, insan işleyişine dair yeni bir kavramlaştırmaya da önemli bir şekilde bağlıydı. Özellikle, insan eyleminin kontrolü ve yaptırımı için rahiplere güç veren bir kavram olarak insan ruhuna dair baskın kavramın yerinin değiştirilmesi şarttı. Aydınlanma düşünürlerinin öne sürdüğü gibi, her birey bilinçli gözlem ve rasyonel düşünme gücüne sahiptir. Eylemin başarısında bize yol gösteren bu dünyevi güçlerdir. Descartes’in 1637’de teklif ettiği sadece *benim düşüncemin kendisi* fikri, diğer bütün her şeye kesin bir temel sağlayan şeydi.

17. yüzyıldaki bireysel zihnin inşası – ve bu inşanın 18. yüzyılda devam eden gelişimi, 19. yüzyıl başlarında sistematik psikoloji için temel bir rasyonelleştirici araç olarak hizmet görmüştür. Bunun iki uçlu sonuçları oldu: birincisi bireysel zihin, inceleme için seçkin nesnesi haline geldi, ikincisi, insan zihninin bilgisi, bilimsel araştırmacıların bireysel zihinlerinin bir başarısı olarak anlaşıldı. Eğer insana ait bütün tavırların kaynağı bireysel zihniyetse, zihinsel süreçlerin sırlarını çözmek, insan eylemi üzerinde belli bir ölçüde kontrol kazanmaktır. Wilhelm Dilthey’in

(1914) ifadesiyle, “Psşik hayat bağları özgün olarak (bilimsel araştırmanın) ilkel ve temel verileri(ni) oluşturur... Aile, kilise ve devlet bağlarında toplumun dışsal düzenlenişi, insan zihninde yaşayan bağlarından doğar...”(s.76). Aynı zamanda, gözlem ve rasyonalite kapasitesine haiz, böyle bir inceleme için en iyi donatılmış olan da bu araştırmacı bireydir.

Bu ikiz varsayım çağdaş psikolojide araştırmayı alttan alta desteklemeye devam etmektedir. Şimdilerde genellikle benimsendiği şekliyle, birey olarak bilim adamı kognitif şemaların, malumat depolamanın ve geri getirmenin, emosyonların ve benzer süreçlerin işleyişlerini açıklayarak insan eylemini tahmin ve kontrol etme kapasitelerimizi geliştirmektedir. Bu bilim adamının temel süreçlere dair bilgisi ile silahlanmış olarak bizler, zihinsel hastalıkları tedavi etmek, eğitimi geliştirmek, suçu azaltmak, önyargıları silmek, tatmin edici hayatlar yaratmak ve benzerleri için bazı işlemler üretebiliriz. Sonuçta, ideal topluma doğru, ilerlemeci bir şekilde hareket edebilmemiz, bilim adamının, bireyin zihinsel hallerini sistematik bir şekilde araştırması aracılığıyla gerçekleşir.

Nesnel Olarak Verili Dünya

Modernist gelenek içinde tipik olarak, zihnin “içsel dünyası” ile maddenin “dışsal dünyası” arasında bir ayırım yapılır. Bu ikili metafizik içinde birey zihnine verilen önem, birincil olarak zihinsel süreçlerin, dünyadaki eylemlerimize avantaj sağladığı ölçüde anlamlıdır. Bu anlamda, tam kapasite işleyen zihnin mükemmel yoldaşı, nesnel olarak bilinebilir ve rasyonel olarak çözümlenebilir bir dünyadır. Isaac Newton ve Francis Bacon gibi Aydınlanma şahsiyetlerinin çalışmalarının esas önemi burada yatar. Bu şahsiyetlerin yazıları, ikna edici bir şekilde göstermiştir ki eğer bu kozmosu doğada madde olduğu kadar, nedensel olarak ilişkili varlıklardan oluşan ve bireysel zihinlerce gözleme müsait olarak da görürsek, tahmin ve kontrol kapasitemizde devasa adımlar atılabilir. Gerçekten de dünyayı düzenlemede, öğeler arası sebep-sonuç ilişkisinin kesin tayini, Batıda tipik şekilde, bilgi olarak tarif edilmektedir.

Yine bu gibi 18.yüzyıl görüşleri daha sonra 19. yüzyıldaki zihinsel hayat üzerine yazılarda perçinlenmiştir (sözgelimi Wundt ve Titchener'in çalışmalarında). Bu görüşler geniş çapta paylaşılan varsayımlar halinde günümüze aksetmeye devam etmektedir. Bu varsayımlar a) zihinsel süreçler nesnel çalışmalar için elverişlidir (sözgelimi: bunlar daha yüksek bir soyutlama düzeyindeki biyolojik süreçlerdir), b) zihinsel süreçler bir taraftan çevresel girdilerle, diğer taraftan da davranışsal sonuçlarla nedensel şekilde ilişkilidir ve c) bu nedensel ilişkileri yakalamada deneysel yöntem diğer yöntemlerin hepsinden üstündür.

Hakikat Taşıyıcısı Olarak Dil

Bu disiplini bilgilendiren bir üçüncü modernist inanç daha vardır. Bireysel bilgi ve somut olarak düzenlenmiş dünya hikâyelerine kıyasla bu inancın modernist düşünürlerce önemi çok daha azdır. Ama bu inancın önemli olduğu sosyal insanın potansiyellerine doğru ilerledikçe ortaya çıkar. Buradaki önemin yaptığı vurgu hem bilimde hem de büyük ölçüde kültürde dilin işlevi üzerinedir. John Locke (1689) Aydınlanmadaki dil görüşünü öne sürmüştür. Kelimelerimiz, Locke'a göre, "içsel kavramların işaretleridir". Kelimeler, "diğer insanlar tarafından bilinir hale getirilebilmesi ve insan zihnindeki düşüncelerin birinden diğerine taşınabilmesi sebebiyle (bireyin) zihnindeki fikirlerin (dışsal) işaretleri olarak bulunurlar." (s.212) Böylece, eğer bireysel zihin dünya bilgisini kazanan ve dil de zihin içeriğini diğerlerinin zihnine taşıma aracımız ise dil hakikatin taşıyıcısı haline gelir.

Bugün de aynı şekilde bilim adamları dile (grafik ve sayıların dili de dâhil), bilgiyi, gözlem ve düşüncelerini, bu gözlemlerin halkı ilgilendiren sonuçlarını meslektaşlarıyla paylaştıkları en üst rütbeden bir araç muamelesi etmektedir. Sonuç olarak dil, bilimsel araştırma tarafından belirlendiği şekliyle dünyanın doğası hakkında rapor vermede kullanılmakta ve bu raporlar da, diğerlerinin kendi gözlemleriyle sınadıkları yanlışlama ve doğrulamaya maruz bırakılmaktadır. Bu sistematik ve kolektif gözlemlerin sonuçları daha sonra dünya ile olduğu gibi eşleşen veya onu ol-

duğu gibi haritalandıran açıklamaların ve tariflerin (teorilerin) düzenini oluşturur.

Sosyal İnsanın Duyulmaya Başlanan Sesleri

Batılı modernizmin bu üç teması -bireysel zihnin vurgulanması, nesnel olarak bilinebilir dünya ve hakikatin taşıyıcısı olarak dil - geleneksel psikolojinin payandalarıdır. Nihayet şimdilerde bu varsayımların eleştirisi bilimlerin ve beşeri bilimlerin her cephesinde - hem Batıda hem de Batı dışında - yapılmaktadır. Bu eleştirel konuların çoğu dilin sosyal hayattaki işleyişine ve anlamın cemaat ilişkileri içinde üretildiği süreçlere olan ilgiden kaynaklanmaktadır. Gerçeğin ve iyinin sosyal inşasına olan ilgi, en fazla, bilim tarihindeki, bilgi sosyolojisindeki, edebiyat ve retorik çalışmalarındaki, hermönitik araştırmadaki, kültürel antropolojideki ve kültürel çalışmalardaki yazılarda belirgindir. Bu çizgideki düşünceler, ne genellikle post modern denilen yazı бүтүнünden ne de sömürgecilik sonrası eleştirel sosyal düşünce üzerine yapılan girift karşılıklı konuşmalardan ayrı tutulabilir. Psikoloji disiplini ile ilişkili bir sürü temanın hepsine değinmek-tense burada modernist ana varsayımların, inşacı fikirlerle dönüştürölme tarzlarına odaklanacağım. Bu dönüşümleri değerlendirmek, aynı zamanda gerçekten küresel bir psikolojinin devasa potansiyellerini keşfetmek üzere sahneyi hazırlamak demektir.

Bireysel Akıldan Cemaat Retoriğine

Bireysel akla duyulan güven, modernist dünya görüşünün merkezine kadar yayılırken, inşacı eleştiri, bireysel rasyonalite kavramını baştan beri problemli görmektedir. Problemler en açık haliyle edebiyat vakalarında ve retoriksel eleştirilerde gösterilmektedir (Derrida, 1976; Myerson, 1994). Kişinin dilinin, dünya hakkındaki muhakemesinin ifadesi olduğuna dair modernist varsayımını yeniden düşünün. Edebiyat ve semiyotik teorisyenlerinin öne sürdüğü şekliyle dil, kendi kendisinin sistemidir, hem bireyden önce gelir hem de ondan daha fazla yaşayan bir sistem-

dir. Dolayısıyla rasyonel bir fail olarak konuşmak, hâlihazırda kurulmuş bir sistemin içine katılmaktır; var olan tarzları ödünç almak veya hâlihazırda bulunan uygun konuşma biçimlerini (ve ilişkili eylemi) kullanmak demektir. Bu anlamda kişiye özel rasyonalite, ilişkinin o anki zorunluluklarından basit bir şekilde çıkartılan kültürel bir katılım biçimidir. Biz, sözgelimi halk kültürümüzün dışında adalet, ahlâk veya eylem stratejileri gibi meseleler hakkında kendi başımıza nasıl düşünebiliriz? (bkz: Sandel, 1982) Bilimsel bilgi alanına aynı şeyi uyguladığımızda, birey olarak bilim adamının ancak kendi bilim cemaatinde genel söylem kodlarını edindiğinde “rasyonel” olduğunu görürüz. Sonuç olarak, bilimsel rasyonalite dilin, yerel olarak, ayrıcalıklı bir şekilde kullanılmasıyla kazanılır (Nelson, Megill ve McCloskey, 1987; Simons, 1990).

Bireysel rasyonaliteye ilişkin modernist görüşte içkin olan baskıcı potansiyel en çok, dilin sömürgeleştirici etkilerine ilişkin yazılarla birlikte, feminist ve çok kültürlü eleştirilerde belirgindir (Lutz, 1996; Bohan ve Russell, 1999; Foucault, 1980). Çeşitli şekillerde tahmin edileceği üzere, kültürler arasında ve kültürlerin kendi içinde rasyonalite hiyerarşileri vardır. Bazı bireyler daha rasyonel addedilirler ve böylece de liderliğe, sosyal pozisyona ve zenginliğe diğerlerinden daha layık addedilirler. İlginçtir ki bu pozisyonlardakiler sistematik şekilde popülasyonun çok küçük bir kısmından çıkar (A.B.D’de özellikle beyaz erkekler. “Kadın” veya “siyah” gibi kategoriler genellikle irrasyonel veya emosyonel olmakla ilişkilendirilir).

Aslında, Aydınlanma tartışmaları kraliyet ve hacın totaliter gücünün azledilmesinde başarılı olmuşken, şimdi bu tartışmalar gücün ve hükümlerliliğin yeni yapısına sebep olmaktadır. Ve eğer rasyonalite alıştırması buna rağmen dilde bir alıştırma ise; eğer ikna edici tarifler ve açıklamalar bununla beraber retorik olarak kuruluyor ise, bir rasyonalite biçiminin, bir tarif biçiminin ve bir açıklama biçiminin diğeri üzerinde nihai bir meşrulaştırıcı aracı konumu da yoktur. Eğer bu gibi meşrulaştırmalar öne sürülmüşse, bu meşrulaştırmalar kendilerini dile ait gelenekteki alıştırma- lar olarak ispat edecektir. Gerçekten de, bütün kültürel gelenek-

leri halen karar verme kanallarının dışında tutmak üzere çalışan ‘üstün akıl’ fikrinin ta kendisi Batılı modernizmin kültürel geleneklerini korumuştur.

Şimdilerde inşacı eleştirinin çıkarımları, bizi eleştirinin kendisinden öteye taşımaktadır. Çünkü bu çeşit fikirler, bilim tarihinde ve bilgi sosyolojisinde ortaya çıkan tartışmalarla birleştirildiğinde, insan rasyonalitesinin ümit verici bir manzarasının ortaya çıktığını görürüz. Dilin kültürel hayattaki rolünü tekrar düşünelim. Dil, insanlar arası alış verişin doğasında olan bir yan üründür. “Kişiye ait dil” olamaz (Wittgenstein, 1953); kişinin sadece kendine ait bir sembol sisteminden konuşması anlamsız olacaktır. Veya biz psikologların diyebileceği gibi, böyle bir dil kullanımı, bir tür otizm, muhtemelen şizofrenik bir belirti olacaktır. Öyleyse geçerli dil, cemaat koordinasyonuna – temel olarak ilişkili olaya – bağlıdır. Anlamlı olmak – veya rasyonel olmak – doğasında bir cemaate katılım biçimidir. Bu görüş, kendimizi izole edilmiş, rekabet eden atomlar olarak değil esasta birbirine bağımlı varlıklar olarak görmek üzere bizi cezbeder. Bu ihtimale biraz sonra geri döneceğiz.

Nesnel İnşa Edilmiş Dünyadan Sosyal İnşa Edilmiş Dünyaya

Batılı modernistler için dünya basit, gözleme elverişli bir şekilde “dışarıda oradadır”. Buna karşın, inşacı karşılıklı konuşmalar içerisinde böyle bir varsayıma yer yoktur. Dünyanın, ne “dışarıda orada” olduğunu ne de “burada içeride” nesnel olarak yansıtılmış olduğunu göstermenin hiçbir yolu yoktur. “Dünyadan” ya da “zihinden” bahsetmek için her surette dil gerekir. “Madde” ve “zihinsel süreçler” gibi kelimeler, dünyanın yansımaları değildir aksine, kültürel olarak kurulmuş bir dil sisteminin bileşenleridir. Öyleyse, “maddesel dünyadan” ve “nedensel ilişkilerden” konuşmak demek bunların ne olduğunu doğru bir şekilde tarif etmek demek değil metinsel bir tarza – özel kültürel bir gelenek kuran anlaşılabilirliğin, sınırsız hazinesinden çekilip alınmak üzere – katkıda bulunmak demektir. Veya daha önce söyledikle-

rimi belirginleştirerek, evrensel mekanizmalarla (kognitif, emosyonel v.bg.) kurulan, çevresel öncüller ve davranışsal sonuçlarla nedensel şekilde ilişkili olan insanoglu görüşü, “durumun böyle olmasından” türemez. Aksine, kişiye ait bu kavramlaştırma - içine gömük oldukları kendi dile ait tarzları ve kurumları da dâhil - Batılı kültürel geleneğin ürettiği bir şeydir. Bu kişi kavramlaştırmasının kendisi doğrulanamaz veya yanlışlanamaz; aksine dile ait bir ön yapı, gözlem olarak saydığımız herhangi bir şeyi yönlendirmede ve açıklamada esastır.

Bu anlamda “gerçeğe” dair varsayımlarımız - insan işleyişi hakkında şeffaf bir şekilde doğru olduğuna inandıklarımız - cemaatin inşa ettiği şeyin zorunlu bir yan ürünüdür. Bu, dile dair bir tek bencilik veya indirgemecilik biçimi önermek demek değildir; “dile ait inşalarımızın dışında başka bir şey yoktur” demek de değildir. Dışarıda her ne varsa, dilsel pratiklerimizle ilgisiz bir şekilde, sadece vardır. Ama var olanı bir kere tarif etmeye ve açıklamaya başladığımızda, kaçınılmaz bir şekilde, paylaşılan bir anlaşılabilirlik ön yapısı üzerinden ilerlemeye başlarız. Batıda, sözgeli, “öfke” emosyonunu problemsiz bir şekilde çalışabiliriz çünkü insanların eylemlerini bu şekilde işaretleyen eski bir geleneğimiz vardır. Ama “Atman”, “liget”, veya “fago” hakkında araştırma yapmaya yanlış donanım ile başlamış oluruz çünkü diğer kültürlerle ait bu terimler Batılılar için genellikle anlaşılabilir değildir. İnsan işleyişini tarif ederken her zaman bir geleneğin içinden konuşuruz.

Bu, tariflerimizin ve açıklamalarımızın gözlem yoluyla düzeltilmeye veya değiştirilmeye maruz kalamayacağı anlamına gelmemektedir. Araştırma bulguları, gerçekten teorilerimizi doğrulayabilir veya doğrulamayabilir. Ama bu düzeltmeler veya değiştirmeler ancak önceden var olan anlaşmalar ya da gelenekler düzeni tarafından meydana getirilebilir. Bir gözlemi neyin oluşturduğu, tarif etme ve açıklamada hangi dili kullanmamız gerektiği, çalışma yöntemi olarak neyin geçerli olduğu ve benzeri şeyler hakkında bir kere anlaşmaya vardığımızda, dünyanın verili bir beyanını “sınama” işine başlayabiliriz. Söz gelimi, öfke hakkında ki ancak, kültürel olarak anlaşılabilir bir anlaşma takımı hâliha-

zırda oradaysa destekleyebiliriz. Eğer bu anlaşmalara diğerleri razı gelmezse, bu anlaşmaların “delili” anlamsızlaşır. Bu, doğa bilimleri meselesinde de ruhsal pratikler meselesinde de böyledir. Her ikisi de anlama gelenekleri oluşturur; aralarındaki farklılık, benimsedikleri anlaşma kuralları (ontolojiler, epistemolojiler, etik) ile kültür için sağladıkları sonuçların türleridir. Bu sonuçların önemi, üçüncü bir inşacı dönüşümde göze çarpıcı hale gelir.

Dil: Hakikatin Resminden Pragmatik Pratiğe

Gördüğümüz üzere inşacı görüş dilin, zihnin değil kültürel süreçlerin çocuğu olduğunu öne sürmektedir. Aynı zamanda bu öneriyi, kişinin dünyaya dair görüşlerinin, kendi zihninin içsel yansımalarının dışarıya ifadesi -kişinin içsel “gözlemlerinin” veya “algılarının” dışsal raporları- olmadığı takip eder. Bu görüşe göre bilimsel düzeyde de dergi ve kitaplarımızda yazdıklarımız, doğanın kendi hatlarına karşılık gelen ne bir aynadır ne de bir haritadır. Tarif ve açıklama dilimiz daha ziyade -birbirimiz ve dünya ile- ilişkilerimiz içerisinde yaratılır. Yine Wittgenstein’in (1953) son dönem çalışmalarını takiben, dil, anlamını kendi zihinsel veya öznel desteklerinden almaz, *eylem içindeki kullanımdan* alır. Veya insan ilişkiseliliğinin önemli yerini inşacı yazılarda vurgularken, dil, etkileşimin sürüp giden biçimleri içinde -Wittgenstein’in deyimi ile dil oyunları içinde- anlamını kazanır. Bu ifadede “hakikati söylemek”, “tam olarak ne olduğunun” doğru bir resmini vermek demek değil, bir sosyal âdetler takımına dâhil olmak, onaylanmış şeyleri belli bir “hayat biçimi” içine yerleştirme yolu demektir. “Nesnel” olmak sosyal pratiklerin belli bir geleneği içinde kurallara göre oynamaktır.

Bir açıklama olarak, “orta saha”, “saha kenarı”, ve “otuz-sıfır” terimleri, anlamlarını tenis oyununu kuran pratiklerden alır. Bir kişi oyun oynanırken “servis atışının” olup olmadığını değerlendirmede oldukça kesin davranabilir ama tenis sahasının dışında bu gibi terimler ancak -hiç olmazsa- mecâzi şekilde hareket eder. Çok daha açık şekilde ortaya koyarsak, bu, dilin dünya kurucu-

su olduğunu söylemek demektir; kültürel pratiklerin belli biçimlerini yaratmada ve/veya desteklemede yardımcı olur. Bu anlamda, bilim yapmak doğaya ayna tutmak değil belli bir kültürün açıklayıcı âdet ve pratiklerine faal bir şekilde dâhil olmaktır. Öyleyse bilimsel açıklamaların sorması gereken ana soru “doğaya göre doğru” olup olmadıkları değil, bu açıklamaların (ve içine gömük oldukları pratiklerin) dünya insanlarına daha genel olarak ne teklif ettiği olmalıdır. Bilimsel kültürlere ait yerel hakikatler, kendi geleneklerini desteklemede esastır ama yereli evrensel varsaymak sadece haddini bilmezlik değildir; sahneye çatışmayı ve ölümcül sessizliği taşımaktır. Buna dair çıkarımlara birazdan geri döneceğim.

Sorgulanan İnşacılık

Birçok psikolog için bu düşünce çizgisi çok iyi anlaşılmış ve değerli bulunmuştur; diğer psikologlara bu fikirlere, açıkça ortaya koymadıkları güçlü eleştirilerle yaklaşmaktadır (Parker, 1998; Held, 1996; Nightengale ve Cromby, 1999). Olumlu çıkarımları incelemeden önce yöneltilen ana eleştirilerden üçünü ifadelendirmek yardımcı olacaktır.

Öncelikle gerçekçilerin -hem bedensel hem psikolojik- ıstırap çığlıkları vardır. Materyalist gerçekçiler, çok sert bir şekilde karşı çıkarlar, “Ama orada dışarıda bir dünya var. İnsan bedenini, ölümü ya da dünyanın yuvarlak olduğunu inkâr etmek mümkün değil ki”. Ve politikayla ilgilenen gerçekçiye göre de: eğer baskının, adaletsizliğin ve iktidarın sosyal olarak inşa edildiğinde anlaşırsak; sadece sosyal eleştiri amacını kaybetmekle kalmaz, statükonun sefilliğine de katkıda bulunmuş oluruz. Zihinsel süreçlerin inkârı, psikolojideki gerçekçinin de hem fikir olduğu üzere, psikoloji disiplininin toptan yıkımıdır. Ve hümanist psikolog da, bireysel yaşantının ve insan failliğinin inkârı, toplumun ahlâki temellerini yıkmak demektir diye ekler.

Bunlar gerçekten de güçlü eleştirilerdir ve şimdi buna vereceğimiz cevap ancak, bu eleştirileri yapanların çıkardıkları sonuçlara değinebilir (bkz. Edwards ve Ashmore ve Potter, 1995; Ger-

gen, 1994b, 2001). Şimdilik, şuna işaret etmek önemlidir ki sosyal olarak inşa edilmiş bir dünyada yaşamak demek dünyayı daha önemsiz kılmaz. Sözelimi emosyonlarının kültürel inşasındaki bilinç, onları sıfırlamaz ya da hükümsüz kılmaz. Batılı bir kültüre dâhil olduğunda emosyonel dediğimiz eylemlere bağlanma becerisi esastır. İnsan eşitliğine verdiğimiz değerin Batılı geleniğin bir ürünü olduğunu anlamak demek, bu değeri terk edeceğim anlamına gelmez. Ama bu gerçekliklerin ve değerlerin kültürel olma ihtimalini bir kere anladığımızda belli bir ölçüde tevâzû kazanırız. Bu meseleler hakkında özellikle de bu varsayımları paylaşmayanlarla karşılıklı konuşma fırsatını yakalamak için donanımlı hale gelmiş oluruz. Sözelimi, çoğumuz ölümün hem gerçek hem de amansız olduğunda hemfikiriz. Ama eğer bu gerçekliği “biyolojik işleyişin sonu” gibi basit bir şekilde anlayacak olursak; anlam arayışının yoğun olduğu sıralarda hayatı olabilecek, bizim için ulaşılabilir zengin anlam mirasına rağmen, bu olayı fakirleştirmiş oluruz (Neimeyer, 2001). “Gerçekliğin” belirli bir tarifine amansızca bağlanmak bizi sağırlaştırır, karşılıklı konuşmalar kesilir ve anlamın sonuna doğru savruluruz.

İnşacı argümanlara dair ikinci bir önemli eleştiri, şüphecilige dair eski dönemlerdeki şiddetli felsefi tartışmaların bir uzantısıdır. Bu tartışma genellikle birçok biçime girer ve şu havada devam eder: “Sen hakikatin olmadığını, nesnelliğin olmadığını, bir değer zemini olmaksızın bilginin olmadığını ve evrensel bir mantık olmadığını iddia ediyorsun. Ve yine de, argümanlarının doğru, mantıklı, nesnel ve partizanca olmadığını iddia ediyorsun. Önerilerin bu sebeple tutarsız, kendini sonuç olarak, saldırdığın şeyle tarif ediyorsun”. Şüpheciliğin bu gibi eleştirilerine verilen çok cevap vardır (Gergen, 1994b; Smith, 1997) ama şimdilik şu kadarı yeterlidir: İnşacı argümanlar, hakikatin, nesnelliğin,, evrenselliğin ya da kendi pozisyonunun ahlâki olarak üstün olduğu-iddialarında bulunmaz. Emin olmak için, geleneksel türden belirli argümanlar öne sürülmüştür (sözelimi, rasyonel argümanın belirli geleneklerini takip ettiği, farz edilen gerçekliğe dayanak gösterdiği, v.b.g), ama bu onlara hakikat damgasını yapıştırmak demek değildir. Bu sadece anlamlı kulmanın kültürel prati-

gine angaje olmaktır. Kişi, kendi geleneklerinin dışına nadiren çıkabilir ama yine de etkin şekilde iletişim kurabilir. En önemlisi, kişi kendi işleyişi hakkında inşacı argümanların tarzını yanlış anlamamalıdır. Bu argümanlarda böylesi bir teşebbüs, hepsinin önüne geçecek bir başka "ilk felsefe" ya da temel yaratmaz – söylemi, mantıksal görgüllüğü öldürmek gibi. Önergeleri bu şekilde yorumlamak onlara modernist bir okuma getirir. Karşılıklı inşacı konuşmalara girdiğimizde, bu gibi argümanlara kendi pragmatik kapasitelerinde bakmaya başlarız. Kültürel hayatta neyi gerçekleştirmektedirler; hangi kurumları desteklemekte, hangisini susturmaktadırlar?

Pragmatik sonuca yapılan bu son vurgu, inşacılığın son bir eleştirisine, görgül gelenekten çıkan meselelere değil de psikoloji içinde çok daha politik ve ahlaki biçimde kuşatma altına alma teşebbüslerinden çıkan meselelere ışık tutmada özellikle önemlidir. Bu eleştiriler inşacılığı, burada, "ahlaki görecelik" denilen şeyle –insan hayatında neyin adil, neyin iyi veya neyin değerli olduğuna göre bir duruş almadaki başarısızlığıyla - paylamaktadır. Benim görüşüme göre, bu gibi eleştirilerin büyük bir kısmı samimiyetsizlik sınırında durmaktadır çünkü, eleştirilerde tipik şekilde kötülen, inşacılığın herhangi bir vaat eksikliği değil, inşacılığın, bu eleştirinin dayandığı belli bir görüş noktasını (sözelimi Marksistler, hümanistler, feministler) taahhüt etmedeki eksikliğidir.

Aynı zamanda, inşa edici karşılıklı konuşmalara katılanların çoğu gerçekten bu gibi politik ve ahlaki amaçları desteklemektedir (Bohan ve Russell, 1999; Hepburn, 2000). İnşacılıkta geleneklerimizin –bilimin ya da insani değerlerin- silinmesini savunan hiçbir şey yoktur. İnşacılığın avantajı, bu taahhütleri temel bir biçime, diğerlerinin aşkın bir şekilde iyi veya kötü gibi görebileceği güvenli bir temele yerleştirme peşinde olmamasıdır. Diğerlerini susmaya davet eden –mahirane bir dışlamadan bir soykırıma kadar- tam da bu gibi açısız taahhütlerdir. Düşman kampların birbirleriyle farklılık sınırlarını aşacak şekilde konuşabilmelerini taahhüt eden karşılıklı konuşma şekillerini geliştirmeye ilgilenirken inşacıları bulduğumuz bağlam budur (Chasin

ve ark, 1997; Cooperrider ve Whitney, 2000). Değerlerimizin kültürel ve tarihsel olarak o ortam içinde konumlandırıldığını anladığımızda, yeni ve daha geçerli anlam takımı yıldızlarının belirebileceği türden karşılıklı konuşmalara girmeye daha iyi hazırlanmış oluruz.

İnşacı Bir Psikolojinin Potansiyelleri

Buraya kadar psikoloji biliminde merkezi modernist varsayımlara kısaca değindim, gözden geçirilen bu varsayımların inşacı eleştirilerini ve yeniden ele alınışlarını inceledim. Başlangıçta da işaret ettiğim gibi, inşacı eleştirinin çıkarımları çok önemlidir. Bu çıkarımlar, sosyal araştırma alanını fiilen dönüştürmekte ve şu anda Batılı kültür ile dünyanın her tarafı arasında karşılıklı faal konuşmalar yapılmaktadır. Ama çoğunun farkında olduğu üzere, Batılı modernizm yoğun ve incelikli eleştirilere maruz kalırken daha ümit verici olabilecek geleceklere ilgi fazla olmamıştır. Bu anlamda, modernizm eleştirisinin sorumsuzlukla sınırlandırıldığı söylenebilir. Eleştirilerin hepsi de, var olan gelenekleri yerden yere vurmaktan çok memnunken bu eleştirilerin yansımalarından pek de memnun olmamışlardır. Ama benim görüşüme göre, bilgi, nesnellik ve hakikat kavramlaştırmalarında ortaya çıkan düzeltmeler zengin potansiyeller taşımaktadır. İnşacı tartışmaların olumlu çıkarımları tamamıyla yayıldığında, psikoloji uzmanlığının faaliyetlerinde ve dünyaya potansiyel katkısında ortaya çıkacak esaslı bir artışın sebebinin de bulmuş oluruz. Bu ihtimallerin aslı esası olmayan basit hayaller olduğuna inanmıyorum. Bu bölümün geri kalanında psikoloji için çeşitli önemli çıkış noktalarının ve bugüne kadar ki ilgili gelişmelerin ana hatlarını aktaracağım.

Deneysel Bilim: Küresel Olarak Bilgilendirilen Pragmatizme Doğru

Önce hakim gelenekle – tipik şekilde evrensel faaliyet alanının hipotezlerini sınamaya adanmış deneysel araştırmayla - yüzleşmeliyiz.

İnşacı bir bağlamda bu yüzleşmenin geleceği ne olabilir? Bu noktada, inşacıların – hem kavramsal hem de ideolojik zeminlerde - çok eleştirel olmakla birlikte, “doğru” olan hakkında iddialarda bulunmadıklarına; önemli fikirler ortaya çıkardıkları ama nihai fikirler çıkarmadıklarına işaret etmek önemlidir. Varlığını en az bir başka gelenek kadar koruma hakkına sahip olan deneysel psikoloji bir söylem, pratik ve politika geleneğini temsil eder. Bana göre, inşacı eleştirinin hedefi bir geleneği imha etmek değil aksine bütün geleneklere açılan karşılıklı konuşma kanallarına katılımında bulunma hakkını vermektir.

Yine de inşacı eleştirmenler deneysel araştırmacılardan, bu gibi çabaların daha politik ve pragmatik bir değerlendirmesini de isterler. Psikolojik araştırma insanlığa ne gibi bir fayda sağlayacaktır ve vereceği zararlar ne olabilir? Bu sorunun amacı şöyle bir geleneksel cevap almak değildir: deneysel psikoloji zihin ve davranışa ilişkin temel bilgileri üretir. İnşacıların üstün oldukları açıdan bakılırsa böyle bir bilgi ancak bir gelenek içinde var olabilir. Bu önemli sorular, geleneğin dışındakiler için – bu toplum içinde ve daha genelde dünya kültürleri için - yerel sorgulama geleneğinin taşıdığı değerle ilgilidir.

Burada geleneksel teorilerin, pratiklerin ve bulguların diğerleri için değeri hakkında daha pragmatik sorulara doğru çekilmekteyiz. Psikolojik teoriler topluma ve diğer kültürlerle ihraç edildikçe bunların kültürel hayattaki yankıları ne olmaktadır? Sözgelimi, zihnin birincil bileşenlerinin kognitif olduğunu kabul ettiğimizde, davranışın kalıtsal olarak hazırlandığı görüşünde olduğumuzda, patoloji ile normallik arasında ayırım yaptığımızda, toplumlar için hangi kapılar açılır, hangileri kapanır? Sözgelimi, kültür için son dönemlerdeki pozitif psikolojiye yapılan vurgu, bozukluğun geleneksel olarak odak noktasında tutulmasından daha mı ümit vericidir? Olabilecek bütün başarısızlıklara odaklanmaktan ziyade olumlu olasılıklar üzerine odaklandığımızda kültürel hayat daha mı ilerleyecektir?

Geleneksel psikolojinin tahminler üretmede karmaşık bir yığın yöntemler düzeni vardır. Ama buradaki birincil soru var olan tahmin etme biçimlerimizin laboratuvar dışındaki kültürler için ne faydası olduğudur. Sözgelimi, benim görüşüme göre sağlık

psikolojisinde aranan bu tür tahminler (hayat bağımlı değişkeni ve ölüm sonucu ile birlikte), birçok insan için oldukça değerli olabilir. Genellikle zihin işleyişi hakkındaki soyut hipotezleri sınamada kullanılan yapay ve kültürel olarak izole edilmiş davranışlara dair tahminler konusunda ümidim çok daha az. Soru, bu gibi hipotezlerin herhangi bir faydacı anlamda doğru mu yanlış mı olduğu değildir, aksine, belli tahminlerin, yerel hakikat oyununu dışında herhangi bir faydası olup olmadığıdır. Gördüğüm kadarıyla, bilgilendirilmiş bir görgüllük “hakikat oyununun” yerini alacak ve kültürler için, hem yerel hem de küresel, anlamlı kaynaklar olarak hizmet edebilecek teori ve bulguların arayışını başlatacaktır. Etkin bir görgüllüğün; kültürel olarak, etik olarak ve politik olarak bilgilendirilmiş bir pragmatik duruşa ihtiyacı vardır.

Geleneksel türden araştırmadan bekleyebileceklerimizin hepsi bu kadar da değildir. Deneysel uygulamalar, soyut teorinin takdir uyandıran kendine has dünya inşasına hayat verebilir. Operant şartlama, sözgelimi, gagalayan bir güvercini şartlayan bir araştırmacıyı gözleyen kişiyle canlanabilir. Dahası araştırma, politik ve ahlaki önem taşıyan konular hakkında kamu tartışmalarını teşvik edebilir. İlk konformite (Asch, 1956) ve itaat (Milgram, 1974) araştırmalarında böyle olmuştu, stereotiplerin kadınların ve Afrikalı Amerikalıların zihinsel performansını ne şekilde etkileyebileceği hakkındaki günümüzdeki araştırmalarda olduğu gibi (Steele, 1997). Bu vakaların hiçbirinde, ne aşkın hakikati keşfetmekten ne de etkin kültürel katılımcı olarak psikologlardan bahsediyoruz.

Ama psikolojinin çok daha ümit verici potansiyelleri, inşacı bir çerçeve içinde modernist geleneğin bu tarzda kuvvetlendirilmesiyle çıkartılmaz. Daha büyük kazanımların şimdiki yapılacak işler listesine yapılan ilavelerde yer aldığına daha çok inanıyorum. İnşacı davet potansiyellerimizi artırmaktır ve hayal edilenler bana göre hem heyecan verici hem de ümit vericidir. Burada, zihinsel zenginleşme, yöntemsel olgunlaşma ve yeni pratiklerin bolluğu alanlarında ortaya çıkan gelişmeleri ve beklentileri – çok kısaca – inceleyeceğim.

Zihinsel Hayatın Canlandırılması

Modernist/görgül gelenekte bize, hareket emrini gerçeklikten aldığımız – dünyanın ne olduğunu gözlemek ve buna uygun şekilde rapor etmek- öğretilmişti. Aslında bu dünya, kelimelerimizin nihai belirleyicisi olarak hizmet etmektedir. İnşacı bağlamda üzerinde durulan bu nokta tersine çevrilmiştir. Dünya kendini bizim üzerimizden konuşmaz. Aksine, ne “bulduğumuz” önemli bir şekilde, hali hazırda dayandığı teorik ve metateorik paradigmalara bağımlı olacaktır Kognitivistin anlamlı bir veri saydığı şey psikanalist için, davranışçı için veya fenomenolog için anlamlı sayılmayacaktır. Vurgunun – dünyanın kendisinden, bizim yorumlayışımızdaki dünyaya doğru – tam tersine çevrilmesi – entelektüel yansıma ile ilişkili – tehlikeye düşmüş olan bir geleneği psikolojiye iade eder. Bunu daha da açarsak, ancak teorik düşünme alanını genişletip zenginleştirdiğimiz ölçüde, kültürel anlaşılabilirlikleri ortak alanın ötesine muhtemelen taşıyabilir ve araştırma kapsamını ve potansiyellerini genişletebiliriz. Bu zenginleştirme ve genişletme alanları çeşitlidir ve her birinde bana göre önemli hayat işaretleri vardır.

Refleksif Düşünme. Psikoloji bilimi çok uzun bir süredir, değer karşısında tarafsız bir duruşa adanmıştı. Bu duruş olguların değerlerden ayrılabilmesi inancına dayandırılmıştı bunun alanındaki sonucu ise bu duruşun genelleştirilmiş bir şekilde ahlaki ve politik önemine dair tartışmalardan kaçınma olmuştu. Hâkim duyguyu kelimelerle açıklayacak olursak: “Politikayla boş zamanında uğraş; bilimde ideolojinin yeri yoktur”. İnşacı görüş açısından olgu ile değer arasındaki bu ayrım kökünden sökülüp atılmıştır. Bütün araştırma bir anlaşılabilirlik geleneği ve pratiği içinde yürütülmektedir ve bu sebeple bir değer taahhütleri düzeyi taşıyacaktır. Teoriler, araştırma bulguları ve sorgulama yöntemleri, kültürel hayata girdiğinde – ve özellikle de “bilimsel otorite” damgasını yediğinde – hayat tarzlarımız üzerinde etkileri olabilir. Bu sebeple yaptığımız teorik ayrımların (sözelimi “tutumlarla” “davranışlar” arasındaki), sunduğumuz bulguların (sözelimi, malumat proseslemede yaşının daha gerilemiş oldu-

ğu) ve tercih ettiğimiz araştırma yöntemlerinin (sözelimi, manipulasyon ve kontrolün “doğru anlamının” anahtarları olduğu yerde), hepsi kültüre, yol gösterici anlaşılabilirlikler olarak girer. Kültürel hayatı iyi ya da kötü şekilde – bir standarda göre - değiştirme kapasitesi taşırlar. Bu konulardan kaçınmak sadece miyopluk değil sorumsuzluktur da. Eğer anlaşılabilirliklerimiz, hayatın belli tarzlarını tercih ederken muhtemelen de diğerlerini yıkıyor ise, sağlam bir- etik, politik ve kavramsal - refleksiyon programı geliştirmek esastır. Zeki ile zeki olmayan, patolojik olanla normal olan, önyargılı olanla taraf olmayan arasında ayırım yaparken kime yardım etmekte kime zarar vermekteyiz? Sömürünün, sadakatsizliğin ya da tecavüzün biyolojik kökenli olduğu görüşünü savunurken nasıl bir kültür yarattık? Bu gibi sorular, bu disiplinde çalışan bizlerin sonraki bir düşünce olarak değil aksine araştırmanın başlangıcı olarak dikkatle ve özenle incelenmeyi hak etmektedir.

Bu anlamda cesaretlenmek için sebep vardır. Son yirmi yılın feminist eleştirmenleri güçlü ve karmaşık bir örnek oluşturmuşlardır (sözelimi, Hare-Mustin ve Marecek, 1990; Morawski, 1994; M.Gergen ve Davis, 1997). Bu eleştirel hassasiyet, giderek artan bir hacimde etik ve politik refleksif yazılarla sonuçlanarak hemen yayıldı. Bu eleştiri literatürü, şimdi psikolojik sorgulamanın kültürel hayatı olumsuz şekilde etkileyebilecek sayısız yollarını incelemektedir (sözelimi, Parker ve ark. 1995; Fox ve Prilleltensky, 1997; Ibanez ve Iniguez, 1997; Hepburn, 2000). Eleştirel psikoloji üzerine ilk uluslararası konferans 2001’de Sydney Avustralya’da yapılmıştır. *International Journal of Critical Psychology* yayına başlamıştır. Bu çalışmalar aynı zamanda yeni ufuklar açmaya başlamıştır: psikologlar eleştirel dikkatlerini disiplinin ötesine dünyadaki politik ve değer biçilen konuları daha geniş şekilde ele almak üzere bu konulara çevirmeye davet edilmişlerdir (Walkerdine, 1989; Apfelbaum, 2000). İnşacı bir görüş noktasından, var olan sosyal şartların tutkulu analizi, mesleğimiz için meşru ve arzu edilebilir bir tercih haline gelmiştir.

Ama yine de, etik ve politik refleksiyon dirayetli bir kavramsal analizle eşleştirilmelidir. Teorilerimizin dışında kalmaya ve

özelliklerini – sözelimi, tutarlılıklarını, dolaşımlarını, açıklamalarımızın kültürel anlamalar sözlüğüne eklenme kapsamını (eski yorgun varsayımları yeniden dolaşıma sokmaya karşı) - sorgulamaya hazırlanmalıyız. Şimdi bir literatür birikmeye başladı (sözgelimi, Smedslund, 2004; Westmeyer, 1989; Tolman ve ark. 1996), ve hem *Theoretical Psychology* dergisi hem de *International Society for Theoretical Psychology* bu anlamda sağlam kaynaklardır. Slife ve Williams'ın (1997) teorik psikolojinin bir alt disiplin olma özelliğine ilişkin argümanları hem zorlayıcı hem de yerinde olmuştur. Tam bu sırada eleştirel tartışmalar gelecekteki çalışmamıza canlandırıcı bir boyut katabilecekken işi bir grup uzmana vermek rahatsızlık verici bir hal doğururdu. Buradaki karşılıklı konuşmalar geniş ve bütünleştirici olmalıdır. Nihilist niyetleri de olmamalıdır. Eleştirel düşünmenin amacı, gelenekleri ya da pratikleri sona erdirmek olmamalı aksine bunları, disiplindeki ve bileşenlerimizdeki sesleri çok daha bütünleştirecek ve dünyanın söylemsel kaynaklarına katkıda bulunacak şekilde geliştirmeye yardımcı olmalıdır.

Tarihsel Restorasyon ve Yeniden Canlandırma. Modernist/görgül psikoloji bir anlamda zalim bir disiplindir. Bilgedeki, ilerleme imajının yol göstermesiyle halen canlı olan her şey, düzenli bir şekilde belirsizliğe doğru gitmektedir. Araştırma, bilimsel ilerleme, imajını zamanla destekleyecek şeklindeki görüşten fiilen güç almaktadır. İnşacı için aksine, katı olan her şeyin buharlaşmasına gerek yoktur. Teorik görüş açıları daha ziyade söylemsel kaynaklar oluşturur. Tıpkı bunun gibi bu görüş açıları - hem alanda hem de daha genel anlamda dünyada - pratiklerimizi zenginleştirir. Böylelikle söylemsel kaynaklarımızı bu şekilde genişlettikçe – hem disipline ait pratikler konusunda hem de genelde dünyada - yenilikçi bir esneklik ve etkin bir eylem için daha büyük bir potansiyel kazanırız. Bu anlamda önceki geleneklerimizin hayatiyetini desteklemek için mücadele etmemiz gerektiği kadar bu geleneklere, günümüzün kültürel bağlamının ışığında kendilerini zenginleştirmeleri ve yeniden canlandırmaları için de meydan okumamız gerekmektedir. Bu tür yeniden tazelenmenin mükemmel bir örneği, ilgisini katı bir derinlikten veya psiko-

dinamik yönelimden, dil ve ilişkisel süreçle, hikâyeleştirici olanla birleştirmeye kaydırmış olan psikanalitik teorileştirmede bulunabilir (karş. Spence, 1982; Mitchell ve Aron, 1999). Aynı zamanda görgül psikolojinin eleştirileriyle harekete geçirilerek hermonitik ve fenomenolojik teorileştirmede gerçek bir Rönesans yaşanmaktadır, bunun sonucu da yenilikçi ve meydan okuyucu teklifler olmuştur (karş. Martin ve Sugarman, 1999; Richardson, Fowers ve Guignon, 1999). Bu gibi çabalar, şimdi ileriye yönelmeli ve bütün dünyadan psikologların incelemelerini kapsamalıdır. Tamamıyla tarihsel bir yeniden inşa ile uğraşarak, gelecek için yeni potansiyeller yaratırız.

Kültürler - Arası Karşılıklı Konuşma. İnşacı karşılıklı konuşmalar bizi psikolojideki görgül geleneğin tarihsel ve kültürel yerini yoğun bir şekilde fark ettirmektedir. Zihinsel hayat hakkında tartışmasız bir şekilde gerçek olarak kabul edilen varsayımların, inceleme yöntemleriyle birlikte, Batılı değerlerin, ontoloji ve epistemoloji ile doyurulduğunun da yavaş yavaş farkına varmaya başladık. Sözgelimi – deneysel yöntemlerle ve tahmin ve kontrolün bilimsel değerleriyle birlikte - kognisyon ve emosyonun Batılı geleneğin bir yan ürünü olduğunu görmekteyiz. Emin olmak için bu gelenekte değerlendirmeye alınması gereken birçok şey vardır. Bununla beraber, inşacı karşılıklı konuşmalar bu açıdan, belli ölçüde bir yumuşak başlılığı önermektedir; evrenselleştirme eğilimleri yeni bir sömürgeleştirmeye yaklaştırmaktadır. Hatta inşacı karşılıklı konuşmalar, kişi ve bilginin kendisi hakkındaki kavramların, yöntemler ve pratiklerle birlikte, değerleri bilinecek şekilde değiş tokuş edildiği, kültürler arası bir karşılıklı konuşmaya davet eder. Sözgelimi diğer literatürlerde olduğu gibi, Asya ve Hindistan psikolojisi literatürlerinin ortaya çıkmasıyla (karş. Sugiman, ve ark. 1999; Paranjpe, 1998, Marks ve Ames, 1995; *Journal of Asian Social Psychology*), Batılı psikoloji esaslı surette zenginleşmek üzere beklemektedir.

Kültürler arası karşılıklı konuşmaya yönelen belki de en görülebilir hareketlenme ilk defa kültürel psikolojinin ortaya çıkmasıyla (karş. Bruner, 1990; Cole, 1996), ve sonra da bunun çok daha radikal uzantısı olan yerli psikolojide (indigenous psycho-

logy) temsil edilmektedir. Kültürel psikolojide araştırmacılar psikolojik işleyişin manidar bir şekilde kültürel ortama gömük olma ihtimalini inceler. Bu sebeple, modernist kalıpta psikolojiye rehberlik eden evrenselci varsayımların tersine burada psikologlar benlik, kognisyon, emosyon v.b kavramlarının bile kültürel gelenekler içinde doğduğunu öne sürerler (karş. Markus ve Kitayama, 1991; Miller, 1997; Valsiner ve van der Veer, 2000). Bu açıdan çok memnuniyetle karşılanan bir dergi de *Culture and Psychology*'dir. İlk dönemlerinde yerli psikoloji hareketini kültürel psikolojiden ayıran çok az şey vardı. Her ikisi de psikolojik hayatın kültürel açıdan özel biçimleriyle ilgilendiler (karş. Kim ve Berry, 1993; Kakar, 1990; Lynch, 1990). Bununla beraber, yerli psikolojinin karşılıklı konuşmaları geliştikçe, araştırma yöntemlerimizin ta kendisinin kültürel doymuşluğu problemine ve herhangi bir kültürü anlamının kendi ön yapıları vasıtasıyla bir başka problemi aydınlatma teşebbüsleri sırasında ortaya çıkan sorunlara giderek artan bir ilgi vardır (karş. Smith, 1999; Gergen, Gülerce, Lock ve Misra, 1996). Bu ilginin sonucu, araştırmanın yer aldığı belli kültürel geleneğin, kavramlarını, varsayımlarını ve değerlerini destekleyen psikolojik inceleme biçimleri olan bir dizi yerli psikoloji inceleme hareketi olmuştur. Bu hareketler hakkında söylenecek daha çok şey olmasına karşın karşılıklı konuşmayı iki taraflı zenginleştirmenin araçlarını belirlemede mücadele olduğu gibi kalmıştır.

İşlevsel Anlaşılabilirlikler Yaratma. Kültürler arası karşılıklı konuşma hakkındaki bu argümanlar, potansiyelleri daha ileri götürmekle yakından ilişkilidir. Bu noktanın değerini vermek için, dünyaya dair tarif ve açıklamalarımızın dünyanın kendisi tarafından dayatılmadığı, aksine, cemaat pratiklerinden çıkartıldığına dair inşacı görüşü hatırlayın. Bu görüşteki bilim adamları olarak bizler, sadece "dünyaya olduğu gibi" ayna tutmak olan işimizden kurtulmuş ve bize, yeni ve potansiyel dönüşüme ait kavramlaştırmaları açıkça söylememiz için meydan okunmuştur. İşimiz, basit bir şekilde devamlı var olanın tarif edilmesi değildir aksine, gelecekteki dünyalara bakabilecek anlaşılabilirlikler yaratma işidir. Mecazi anlamda bizim işlevimiz, katıksız kâtiplikten şairane

düşselliğe kaymaktadır. Bu belli bir ölçüde, Freud'un, Skinner'in ve Piaget'in önemine atfedilebilecek bir şiirsellik ile iş görme arzusudur. Onlar açıklayıcı hayal güçleriyle, anlaşılabilirliğin yeni dünyalarını, içinde yaşanılan kültürün (iyi ya da kötü) kullanışlı bir şekilde kendine mal edebileceği dünyaları işleyebiliyorlardı. Çok benzer bir ruh, şimdi, "her kalıba giren süreç" (Lifton, 1993), "akış" (Csikszentmihalyi, 1990) ve yaşlanmada "bilgelik" (Baltes ve Staudinger, 2000) gibi yenilikçi kavramları içinde barındırmaktadır.

İş başındaki yenilikçi itici gücün çok daha geniş bir açıklaması, psikolojik süreçleri ilişkisel bağlamlarda yeniden formüle etmeye çalışan yeni bir çalışmada bulunmaktadır. "Zihindeki" psikolojik süreçlere veya mekanizmalara dair geleneksel görüş, içinde bireylerin yalıtılmış, kendine dönük, rekabet edici atomlar gibi iş gördüğü bir toplum görüşü yaratır (Sampson, 1993). Çok daha dayanışmacı bir insan hayatı görüşünü harekete geçiren bu yeni çalışma düzeni bizden, psikolojik süreçleri, ilişkiler içinde kurulan şeyler olarak düşünmemizi istemektedir. Daha önce de gördüğümüz üzere, sözelimi düşünceyi, dili önceleyen psikolojik bir süreç olarak görmek yerine rasyonaliteyi dil kullanımının kendisi anlamında tarif edebiliriz. Aslında, rasyonalite karşılıklı konuşma içinde birlikte yaratılmaktadır (Billig, 1987). Tutumları, eylemin temelinde yatan belirleyiciler olarak kabul etmek yerine, tutum bir konuşmanın içinde belli bir duruş almakla eşitlenebilir (Potter ve Wetherell, 1987). Bir emosyona sahip olmak, kültürel olarak kurulmuş bir senaryoda ona uygun şekilde icraatta bulunmaktır ve bir hafızaya sahip olmak da cemaate ait, bir müzakere ve yaptırım sürecinde yer almaktır (kar. Gergen, 1994b; Shotter, 1990). Aslında, buraya kadar şahsa özel ve "ötekenden" ayrılmış şekilde tarif ettiklerimizin hepsi, doğasında ilişkisel - cemaate ait, faaliyetten ayrı tutulamaz- şekilde kavramlaştırılmıştır. Böylesi bir çalışma kişinin bireysel kavramlaştırmasına yani aslında kişiye dair Batılı kavramlaştırmaya önemli bir alternatif olarak görünmektedir. Pratik sonuçlarını birazdan ele alacağız.

Son olarak, yeni anlaşılabilirlikler yaratmanın potansiyellerinin, anlamlı bir düzeyde kültürler arası karşılıklı konuşmayla

bağlantılı olduğunu görüyoruz. Dolayısıyla cemaatlerin pratiği dışı kapalı – kendi dergilerini yayınlayıp, yöntemlerini sınırlamakla, kendi içinde hiyerarşiler yaratıp sadece kendi düzenlerinden olanları onurlandırmakla - kaldığı sürece teorik kavramsallaştırmalar durağanlaşır. Alternatif kavramsallaştırmalar taşıyan yeni sesler düzene katıldıkça karşılıklı konuşma için katalizör gibi çalışmaya başlar. Böylece bu sahne, yaratıcı bir büyüme için hazırlanmış olur. Öyleyse şimdiki mücadele, kültürel olarak anlamlı bir teorinin refleksif olarak bilinçli bir şekilde yaratılışını kolaylaştırmaktır. Bu şartlar altında *Theory and Psychology*, *Journal of Theoretical and Philosophical Psychology*, *Philosophy and Psychotherapy*, *New Ideas in Psychology*, *Feminism and Psychology*, *Journal of Constructivist Psychology*, ve *Journal for the Theory of Social Behaviour* gibi ortaya çıkan dergilerden keyif almaktayız. Bütün bu tekel çabalar yaratıcı teoriye (generative theory) doğru ilerlemektedir. Bu gibi araçların küresel psikoloji cemaati arasında iletişimi kolaylaştırıp kolaylaştıramayacağı ise cevapsız bir soru olarak kalmaktadır.

Yöntemin Olgunlaşması

Entelektüel zenginleşme manzaralarından, psikolojide inceleme yöntemlerine dönelim. Bu açık bir kırılma meselesi değildir çünkü teorik ön varsayımlarımız inceleme yöntemlerimizle derinden ilişkilidir (karş. Danziger, 1990). Deneyisel olarak sebep - sonuç üzerine odaklanmak bir fenomenolog için miyopluksa psikanalitik yönelimli bir psikolog için de bir laboratuvar deneyinde yapılan davranışsal bir gözlem değersiz bir veridir. Bu, psikolojide anlaşılabilirlik teorisinin alanını genişlettikçe, incelemenin yöntemlerine yeni kapılar açmak demektir. Bunun tam tersi de ortaya çıkabilir: yeni inceleme yöntemleri keşfettikçe teorik anlamalarımızı da dönüştürebiliriz. Dahası, yöntemlerin farklılaşması beraberinde, farklılaşan değerleri ya da ideolojileri de getirir. Sözgelimi, deneyisel yöntem diğerlerine dair anlamalarımızı, manipülasyon ve kontrol vasıtasıyla kazandığımıza işaret eder; diğer araştırmacılar ise anlamak istediklerine karşı daha duyarlı olan ve bunlarla daha yakından ilgilenen bir meşguliyet için laboratu-

ar keskinliğini feda etmeyi arzu edebilirler. Yöntemler, teori ve veriden aşağı kalmayacak şekilde kültürel anlaşılabilirliklere ve hayat biçimlerine katkıda bulunurlar.

İnşacı karşılıklı konuşmaların sosyal bilimlerde birbirine paralel olmayan bir olgunlaşmaya katkıda bulunduğunu gördüğümüz alan budur. Son derece başarılı olan ve ikinci baskı yapan *Handbook of Qualitative Research* kitabı ve onunla birlikte *Qualitative Inquiry* dergisi önemli birer yol göstericidir. Bu yenilikler, psikoloji literatüründe yavaş yavaş kendi tarzlarını kurmaya başlamıştır. Gerçekliğin dile ait inşasına ilişkin inşacı ilgi, söylem ve konuşma analizi için yeni ve yenilikçi bir yöntemler düzenini harekete geçirmiştir (Schiffrin, Tanen ve Hamilton, 2003; Phillips ve Hardy, 2002). Giderek artan çabalar sadece söylem kalıplarını aydınlatmaya değil yanı sıra bu kalıpların kişiler arası ve ideolojik dallanıp budaklanışını eleştirel şekilde incelemeye yönlendirilmiştir. *Discourse and Society*, *Discourse Studies* ve *Journal of Language and Social Psychology* dergileri bu patlamanın işaretleridir. Bununla yakından ilişkili olarak, araştırmacılar giderek artan bir şekilde benlik-anlamada, insan gelişiminde ve kişisel refahta hikâyeleştirmelerin esas işlevini incelemeye meşgul olmaktadır (Sarbin, 1986; Daiute ve Lightfoot, 2004). Bu gibi çalışmaların hacmi, diğerlerinin yanı sıra *The Narrative Study of Lives* adlı kitap dizilerinin yaratılmasına ve *Narrative Inquiry* dergisinin yayınlanmasına yol açmıştır.

Diğer araştırmacılar, çoğu psikolojik araştırmadaki politik iktidarsızlıkla ilgilenen ve bilim adamını öznesinden uzaklaştıran geleneksel yöntem yollarından hoşnut olmayanlar, bir dizi eyleme ait araştırma yöntemleri geliştirmiştir. Bu gibi –araştırmacıların tipik şekilde bastırılan cemaatlerin yerel amaçlarını gerçekleştirmek için çalıştıkları –yöntemlerin yayılımı ve zenginliği *Handbook of Action Research, Participative Inquiry and Practice*'de bol bol incelenmektedir (Reason ve Bradbury, 2000). Aynı zamanda – araştırmacının kendi hayat tecrübelerini, insan işleyişinde içgörü sağlamak üzere kullandığı - oto-etnografyadaki en avantajlı gelişmeleri de belirtmeliyim (Ellis ve Bochner, 1996), yanı sıra araştırmacıların –çocuk tecavüzü yada AIDS ile birlikte

yaşama (Lather ve Smithies, 1997) gibi - belirli bir fenomen hakkında çoklu görüş açılarını ifade etmeye çalıştıkları çoksesli incelemeler vardır ve son olarak halk içinde icraat yoluyla insan eylemini incelemeye ve geliştirmeye teşebbüs edilen icraatçı (performative) psikolojide ilginç gelişmeler olmaktadır (M.Gergen, 2001). Yöntemsel patlamayı eleştirenler disiplinin parçalanmasından endişelenmektedir. Ama parçalanma endişeleri ancak tek bir sesin - tek bir ontolojinin, tek bir epistemolojinin ve hepsi için tek bir değerler kodunun - yürürlükte olması gerektiğine inanılıyorsa önemlidir. Aksine inşacı bir çerçeve içinde yöntem bolluğu memnuniyetle karşılanır. Burada, dünya geleneklerinin çokluğuna ve sınırsız yaratıcı ve pratik potansiyelleriyle karşılıklı konuşmaya kapı açıyoruz.

Pratiğin Zenginleştirilmesi

Son olarak psikolojinin kültürel pratiklere olan katkısına değinmek isterim. Modernist görüşte bilgi yaratma ile bilginin pratikte uygulanması arasında güçlü ve hiyerarşik bir ayırım vardır. İnşacı duruş açısından bu ayırım büyük ölçüde silinmiştir. Dünyaya dair teorik açıklamalar, dünyanın aynadaki yansımaları değil aksine bir cemaat içindeki söylemsel eylemlerdir. Ashında teorisinin kendisi bir pratik biçimidir. Daha önce de tartıştığımız üzere, böyle bir söylem son derecede önemli olabilir çünkü diğerlerinin tam karşısında belirli şekillerde eylemde bulunmaya davetiye çıkarır; bu anlamda teori, kültürel hayatın kurucusu olabilir. Yine de, akademik söylem dünyasının ötesini nasıl zorlayabiliriz ve topluma daha iyi hizmet edebilecek pratik biçimlerini çok daha doğrudan nasıl zenginleştirebiliriz. Eğer psikoloji kaçınılmaz şekilde bir kültürel pratikler bütünü ise şimdi elverişli olanın yayılımını nasıl genişletebiliriz? Öyleyse alanın büyük çoğunluğuna - terapi, danışmanlık, eğitim, ölçme, örgütsel iş ve diğerleri gibi alanlarda çalışanlara - ne söylenebilir?

Psikolojik teori ve araştırma çok sıkı bir şekilde geleneksel kalmakla birlikte, inşacı fikirlerin tamamen olgunlaştığı ve en fazla ses getiren etki alanının, pratik alan olduğunu görüyoruz.

Sözgelimi, terapötik cemaatte anlamın yeniden inşası şeklindeki bir terapi kavramlaştırmasına oturan yeni bir pratik grubu görmekteyiz. Hikâyeleştirme terapileri (Narrative therapy) bunun en belirgin örnekleridir (kar. White ve Epston, 1990; McLeod, 1997) ve şimdi küresel olarak çalışılmaktadır. Hikâyeleştirme terapileri insanların anladıkları ve hayatlarında yaşadıkları hikâyelerin önemini ve bu hikâyelerin kültürel çevre içindeki işlevsel (ya da işlevsel olmayan) anlamı üzerinde önemle durur. Kısa (brief) terapi, postmodern terapiler ve sistematik terapinin çoğu da, içinde yaşadığımız gerçeklikleri inşa etmede dilin önemini vurgular (Anderson, 1997; deShazer, 1994; Friedman, 1993). Teşhis kategorilerinin ve işlemlerinin üzerinde yeniden düşünülmesi terapideki bu gelişmelerle iç içedir. Yoğun eleştiriler ve geleneksel DSM kategorilerinin yapısökümü (Kutchins ve Kirk, 1997; Hepworth, 1999) angaje olmuş taraflara ifade hakkı veren, karşılıklı konuşmaya dayalı işlemlere gösterilen bir ilgi ile eşleştirilmiştir. Buradaki ileri düşünüslü terapistler - aile ve cemaat hakkında bilgili kişilerle birlikte çeşitli yardımcı mesleklerden temsilcilerle kurulan ekipler lehine - psikolojik teşhisi terk etmektedir. Bu ekipler bireyi kendi bağlamı içinde anlamamanın muhtemel yolları üzerinde ve en iyi nasıl devam edileceği üzerinde düşünürler. Şimdiye kadarki sonuçlar, hem hastaneye yatırmayı hem de ilaç vermeyi azaltması açısından son derece etkileyicidir (Seikkula ve ark. 1995).

Terapötik alanın dışında eğitim psikologları da bilgide bireyi görüşün sınırlarını ve bireysel zihinlerin geliştirilmesi üzerine odaklanan geleneksel pedagoji biçimlerinin sınırlarını fark etmektedir. Eğitimde öğretmen öğrenci ilişkisini vurgulayan Vygotsky tarzı yönelime özel bir ilgi vardır (Rogoff, 1990; Holzman, 1997). Çok daha radikal bir şekilde psikologlar, işbirliğine yönelik pedagojileri ve sınıf içindeki karşılıklı konuşmanın çok daha eşitlikçi ve üretken eğitimin, hiyerarşik (yukarıdan aşağıya) eğitimle yer değiştirmesine çabalayan süreçleri incelemektedir (Wells, 1999). Örgüt alanında, yine örgütsel gerçekliklerin sosyal inşası ile ilgilenen güçlü bir hareket görmekteyiz (Weick, 1995). Uygulamacılar, örgütlerde çatışmayı azaltmak ve olumlu

değişimi telkin etmek için mecaza ve hikâyeye dayanan çeşitli yeni pratikler geliştirmiştir. Yanı sıra ağrının biyolojik evrenselliği ile mücadele eden ve hastalığın kültürel inşasını inceleyen tıp alanındaki çalışmalardan çok etkilendim (Frank, 1995; Morris, 1998). Bu alanda ağrı ve hastalık yaşantısının önemli derecede onlara yüklenen anlamlara bağlı olabileceğini görmekteyiz. Hikâyeleştirmeye dayanan anlama, fiziksel iyiliğimiz için hayati olabilir.

Sonuç

Öne sürdüğüm üzere, psikolojik bilgide görgül yönelimin altına imza atmak Batılı bir anlama ve değer geleneğini desteklemektir. Bu, dünyadaki birçok alternatif geleneği bastırmak ve alanın potansiyelini radikal şekilde düşürmek demektir. Ayrıca, sosyal araştırmayı anlamın inşası süreci olarak anladığımızda alanı da serbestleştirdiğimizi öne sürmüştüm. Özellikle, entelektüel düşüncelerin gelişmesi için, canlandırma ve yaratıcılık için, ideolojiye ve tarihe karşı artmış bir duyarlılık için; inceleme yöntemlerimizin zenginleştirilmesi ve etkin pratiklere büyük bir yatırım için bir mekân açmaktayız. İnşacılar için sömürgeci evrensellik, eşit taraflar arasında küresel bir konuşma ile yer değiştirir. Bu ümit, dünya kültürlerine katkısında birbirine paralel olmayan potansiyeliyle birlikte psikoloji içindir.

Sonuçta biri, inşacı görüşün kendisinin de Batılı bir ürün olduğunu tartışabilir. Öyleyse çok daha gizli bir yeni-sömürgecilik gemisine mi bindiriliyoruz? Emin olmak için bu ihtimale karşı eleştirel bir şekilde hassas kalmamız şarttır. Ama inşacı karşılıklı konuşmalar büyük ölçüde Batı kaynaklı olsa da bütün diğer kültürel geleneklere açık bir duruş tarzı yaratmaktadır. Alternatif geleneklerin gerçeklikleri ve değerleri yıkma teşebbüsü yoktur; aksine genellikle inşacı düşüncelerin davet ettiği işbirliği kurucu ilişki türleri içerisinde uzanan, bir dünya ümidi için çaba vardır. Bunun ötesinde, inşacı fikirler bütün katılımcıların aynı fikir ve pratikleri taahhüt ettiğini garanti eden bir sınırlar politikasına da taraf değildir. Bunun aksine karşılıklı konuşma ilişkisi-

lerine girdikçe kavram ve pratiklerde dönüşümler olacağı varsayılmaktadır. Vurgulanan – pratik bağlamına karşı gösterilen sürekli hassasiyet – sürekli bir dönüşüm sürecidir, mesleki yatırımın sabit ve son bir uygulaması değildir. Göstermeye çalıştığım gibi, böyle bir psikolojinin cesur başlangıçları vardır. Ama gelecek, dengede asılı kalmaya devam eder. Rutinin atıl güçleri ve geçmişin doğruyu gösterme gerçeklikleri sınırsızdır. Burada dönüşümsel karşılıklı konuşmalar yer alabilir mi? Konuştuğumuz sırada, şu anda geleceğimizi yaratıyoruz.

Kaynaklar

- Anderson, H. (1997), *Conversation, Language and Possibilities, A Postmodern Approach to Psychotherapy*. Basic Books, New York.
- Apfelbaum, E.R. (2000), "And Now What, After Such Tribulations, Memory and Dislocation in the Era of Uprooting", *American Psychologist*, 55, s.1008-1113.
- Asch, S. (1956), "Studies of Independence and Conformity: A Minority of One Against a Unanimous Majority", *Psychological Monographs*, 70, Whole No. 416.
- Baltes, P. ve Staudinger, U.M. (2000), "Wisdom: A Metaheuristic (Pragmatic) to Orchestrate Mind and Virtue Toward Excellence", *American Psychologist*, 55, s.122-136.
- Berman, M. (1982), *All That is Solid Melts into Air: The Experience of Modernity*. Simon and Schuster, New York.
- Billig, M. (1987), *Arguing and Thinking*. Cambridge University Press, London.
- Bohan, J.S. ve Russell, G.M. (1999), *Conversations About Psychology and Sexual Orientation*. New York University Press, New York.
- Bruner, J. (1990), *Acts of Meaning*. Harvard University Press, Cambridge.
- Cole, M. (1996), *Cultural Psychology*. Belknap, Cambridge, MA.
- Cooperrider, D. ve Whitney, D. (2000), "A Positive Revolution in Change: Appreciative Inquiry", D. Cooperrider, P. Sorensen, D. Whitney, ve T. Yaeger (haz.), *Appreciative Inquiry*. Stipes, Champaign, IL.
- Csikszentmihalyi, M. (1990), *Flow: The Psychology of Optimal Experience*. Harper and Row, New York.
- Daiute, C. ve Lightfoot, C. (haz.), (2004), *Narrative Analysis*. Sage, Thousand Oaks, CA.

- Danziger, K. (1990), *Constructing the Subject: Historical Origins of Psychological Research*. Cambridge University Press, Cambridge.
- de Shazer, S. (1994), *Words were Originally Magic*. Norton, New York.
- Derrida, J. (1976), *Of Grammatology*. Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Descartes, R. (1960), *Discourse on Method*. Penguin, Baltimore.
- Dilthey, W. (1984), "Selected Writings". (özgün basım 1914), H.P. Rickman, (haz.) Cambridge University Press, Cambridge.
- Edwards, D., Ashmore, M. ve Potter, J. (1995), "Death and Furniture: The Rhetoric and Politics and Theology of Bottom Line Arguments Against Relativism", *History of the Human Sciences*, 8, s. 25-49.
- Ellis, C. ve Bochner, (haz.) (1996), *Composing Ethnography, Alternative Forms of Qualitative Writing*. Alta Mira, Walnut Creek, AC.
- Foucault, M. (1980), *The History of Sexuality*, V. 1. Random House, New York.
- Fox, D. ve Prilleltensky, I. (1997), *Critical Psychology*. Sage, London.
- Frank, A.W. (1995), *The Wounded Storyteller, Body, Illness and Ethics*. University of Chicago Press, Chicago.
- Friedman, S. (haz.) (1993), *The New Language of Change: Constructive Collaboration in Psychotherapy*. Guilford, New York.
- Frisbee, D. (1985), *Fragments of Modernity*. Polity, Oxford.
- Gergen, K.J. (1994b), *Realities and Relationships*. Harvard University Press, Cambridge.
- Gergen, K.J., Gulerce, A., Lock, A. ve Misra, G. (1996), "Psychological Science in Cultural Context", *American Psychologist*, 51, s. 496-503
- Gergen, M. (2001), *Feminist Reconstructions in Psychology, Narrative, Gender and Performance*. Sage, Thousand Oaks, CA.
- Gergen, M. ve Davis, S. (haz.) (1997), *Toward a New Psychology of Gender, A Reader*. Routledge, New York.
- Hare-Mustin, R. ve Marecek, J. (haz.) (1990), *Making a Difference, Psychology and the Construction of Gender*. Yale University Press, New Haven.
- Harvey, D. (1989), *The Condition of Postmodernity*. Blackwell, Oxford.
- Held, B. (1996), *Back to Reality, a Critique of Postmodern Psychotherapy*. Norton, New York.
- Hepworth, J. (1999), *The Social Construction of Anorexia Nervosa*. Sage, London.
- Holzman, L. (1997), *Schools for Growth*. Erlbaum, Mahwah, NJ.
- Hepburn, A. (2000), "On the Alleged Incompatibility Between Relativism and Feminist Psychology", *Feminism and Psychology*, 10, s. 94-103.
- Ibanez, T. and Iniguez, L. (haz.) (1997), *Critical Social Psychology*. Sage, London.

- Kakar, S. (1990), *Intimate relations: Exploring Indian Sexuality*, Penguin, New Delhi.
- Kim, U. and Berry, J. (Haz.) (1993), *Indigenous Psychologies*. Sage, London.
- Kutchins, H. and Kirk, S.A. (1997), *Making Us Crazy, DSM: The Psychiatric Bible and the Creation of Mental Disorders*. Free Press, New York.
- Lather, P. and Smithies, C. (1997), *Troubling the Angels*. Westview, Boulder, CO.
- Lifton, R.J. (1993), *The Protean Self*. Basic Books, New York.
- Locke, J. (1956), *An Essay Concerning Human Understanding*. (Özgün Basım, 1689), Henry Regnery, Chicago.
- Lutz, C. (1996), "Cultural Politics by Other Means: Gender and Politics in Some American Psychologies of Emotions", C.F. Graumann ve K. J. Gergen (Haz.), *Historical Dimensions of Psychological Discourse*. Cambridge University Press, New York.
- Lynch, O. (Haz.) (1990), *Divine Passions, The Social Construction of Emotion in India*. University of California Press, Berkeley.
- Marcus, H. ve Kitayama, S. (1991), "Culture and the Self: Implications for Cognition, Emotion, and Motivation", *Psychological Review*, 98, s. 224-253.
- Marks, J. ve Ames, R.T. (Haz.) (1995) *Emotions in Asian Thought*. State University of New York Press, New York.
- Martin, J. ve Sugarman, J. (1999), *The Psychology of Human Possibility and Constraint*. State University of New York Press, Albany.
- McLeod, J. (1997), *Narrative and Psychotherapy*. Sage, London.
- Milgram, S. (1974), *Obedience to Authority*. Harper and Row, New York.
- Miller, M. (1997), "Views of Japanese Selfhood: Japanese and Western Perspectives". D. Allen (Haz.) *Culture and Self: Philosophical and Religious Perspectives, East and West*. Westview Press, Boulder, CO.
- Mitchell, S. ve Aron, L. (Haz.) (1999), *Relational Psychoanalysis: The Emergence of a Tradition*. Analytic Press, Hillsdale, NJ.
- Morawski, J.G. (1994), *Practicing Feminisms, Reconstructing Psychology: Notes on a Liminal Science*. Univ. of Michigan Press, Ann Arbor.
- Morris, D.B. (1998), *Illness and Culture in the Postmodern Age*. University of California Press, Berkeley.
- Myerson, G. (1994), *Rhetoric, Reason and Society*. Sage, London.
- Neimeyer, R.A. (2001), *Meaning Reconstruction and the Experience of Loss*. American Psychological Association, Washington, DC.
- Nelson, J., Megill, A. ve McCloskey, D. (haz.), *The Rhetoric of the Human Sciences*. University of Wisconsin Press, Madison.
- Nightengale, D. ve Cromby, J. (1999), *Social Constructionist Psychology, A*

- Critical Analysis of Theory and Practice*. Open University Press, Celtic Court.
- Parker, I., Georgas, E., Harper, D., McLaughlin, T., ve Stowall-Smith, M. (1995), *Deconstructing Psychopathology*. Sage, London.
- Paranjpe, A.C. (1998), *Self and Identity in Modern Psychology and Indian Thought*. Plenum, New York.
- Parker, I. (haz.) (1998), *Social Constructionism, Discourse and Realism*. Sage, London.
- Phillips, N. ve Hardy, C. (2002), *Discourse Analysis, Investigating Processes of Social Construction*. Sage, London.
- Reason, P. ve Bradbury, H. (haz.) (2000), *Handbook of Action Research, Participative Inquiry and Practice*. Sage: London.
- Richardson, F.C., Fowers, B.J. ve Guignon, C. (1999), *Re-envisioning Psychology: Moral Dimensions of Theory and Practice*. Jossey Bass, San Francisco.
- Rogoff, B. (1990), *Apprenticeship in Thinking: Cognitive Development in Social Context*. Oxford University Press, New York.
- Sampson, E.E. (1993), *Celebrating the Other*. Westview, Boulder, CO.
- Sandel, M.J. (1982), *Liberalism and the Limits of Justice*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Sarbin, T. (haz.) (1986), *Narrative Psychology*. Praeger, New York.
- Schiffrin, D. Tannen, D. ve Hamilton, H. (haz.) (2003), *The Handbook of Discourse Analysis*. Blackwell, Oxford.
- Seikkula, J. Aaltonen, J. ve Alakare, B. (1995), "Treating Psychosis in Western Lapland: Reflective Processes and Open Dialogue Instead of Hospitalization and Heavy Medication". S. Friedman (haz.) *The Reflecting Team in Action*. Guilford, New York.
- Shotter, J. (1990), "The Social Construction of Remembering and Forgetting". Middleton, D. ve Edwards, D. (haz.) *Collective Remembering*. Sage, London.
- Simons, H. (haz.) (1990), *Case Studies in the Rhetoric of the Human Sciences*. University of Chicago Press, Chicago.
- Slife, B. ve Williams, R. (1997), "Toward a Theoretical Psychology: Should a Subdiscipline be Formally Recognized?" *American Psychologist*, 52. s.117-129.
- Smedslund, J. (2004), *Dialogues About a New Psychology*. Taos Institute Publications, Chagrin Falls, OH.
- Smith, B.H. (1997), *Belief and Resistance, Dynamics of Contemporary Intellectual Controversy*. Harvard University Press, Cambridge.
- Smith, L.T. (1999), *Decolonizing Methodologies: Research and Indigenous Peoples*. University of Otago Press, Dunedin.

- Spence, D. (1982), *Narrative Truth and Historical Truth: Meaning and Interpretation in Psychoanalysis*. Norton, New York.
- Stearns, P.N. and Lewis, J. (haz.) (1998), *An Emotional History of the United States*. New York University Press, New York.
- Steele, C. M. (1997), "A Threat in The Air: How Stereotypes Shape the Intellectual Identities and Performance of Women and African Americans". *American Psychologist*, 52, s.613-629.
- Sugiman, T., Karasawa, M., Liu, J.H., ve Ward, C. (haz.) (1999), *Progress in Asian Social Psychology V.II*. Kyoyook-Kwhak-Sa, Seoul.
- Tolman, C.W., Cherry, F., van Hezewijk, R., ve Lubek, I. (haz.) (1996), *Problems of Theoretical Psychology*. Captus, North York, Ontario.
- Walkerdine, V. ve the Girls and Mathematics Unit (1989), *Counting Girls Out*. Virago, London.
- Weick, K. (1995), *Sensemaking in Organizations*. Sage, Thousand Oaks, CA.
- Wells, G. (1999), *Dialogic Inquiry, Towards a Sociocultural Practice and Theory of Education*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Westmeyer, H. (haz.) (1989), *Psychological Theories From a Structuralist Point of View*. Springer-Verlag, Berlin.
- White, M. ve Epston, D. (1990), *Narrative Means to Therapeutic Ends*. Norton, New York.
- Wittgenstein, L. (1953), *Philosophical Investigations*. Tercüme: G. Anscombe. Macmillan, New York.